

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΕΤΑΞΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ROSA LUXEMBURG

Ήδη το 1899 σε μια αποστροφή, που θεωρήθηκε αργότερα προφητική, και απευθυνόταν στον «ρεβιζιονιστή» Bernstein, η Rosa Luxemburg προειδοποιούσε: «χωρίς αρχές ως βάση και ο πρακτικός αγώνας χάνει αξία και σκοπό... με την εγκατάλειψη του τελικού στόχου μέλλει να καταρρεύσει και το κίνημα»¹. Ανεξαρτήτως της συγκυρίας και της ορθότητας της προειδοποίησης σε σχέση με αυτήν, ο έκδηλος, στη λακωνική του διατύπωση, πολιτικός ρομαντισμός της Rosa υποκινεί, ευθύς εξαρχής, στην εξαγγελία της βασικής θέσης που θα επιχειρήσω να τεκμηριώσω με το κείμενο μου. Και τούτη είναι η ακόλουθη: σε κάθε φάση της πολιτικής της πορείας η Luxemburg διαψεύσθηκε από την πραγματικότητα επειδή ακριβώς η σκέψη της ήταν υποταγμένη στα ουτοπικά προτάγματα μίας «επανάστασης» που θα υλοποιούσε την δημοκρατία των μαζών. Υπο την έννοια αυτή «υστερούσε» και σε σχέση με τον Bernstein, και σε σχέση με τον Kautsky, και σε σχέση με τον Lenin. Η διαφορά της από τους τρεις αυτούς πολιτικούς στοχαστές - και ενεργούς πολιτικούς - έγκειται στο ότι πίστευε στη δυνατότητα μίας «άλλης πολιτικής», μίας δηλ., «μη πολιτικής» και αγνούσε την ιδιομορφία του πολιτικού φαινομένου αυτού καθαυτού. Θεωρημένο από μία άλλη σκοπιά το θεμελιώδες λάθος της ήταν ότι έτρεφε την ψευδαίσθηση πως η πολιτική μπορεί να έχει χειραφετητικό χαρακτήρα, σε μία οικουμενική προοπτική — κανείς δεν αρνείται, φυσικά, ότι μπορεί να έχει επιμέρους «απελευθερωτικά» αποτελέσματα. Και επιπλέον λειτουργούσε επιβαρυντικά το γεγονός ότι δεν διέθετε, τουλάχιστον, τον άκαμπτο ρεαλισμό του Λένιν και την αίσθηση της πολιτικής τεχνικής, που διέκρινε τον μεγάλο μπολσεβίκο επαναστάτη.

Επιστρέφοντας στο κείμενο του 1899 μπορούμε να συνοψίσουμε την επίθεση εναντίον του Bernstein ως εξής: ο ρεβιζιονιστής ηγέτης διαγράφει με μία μονοκοντυλιά τον απώτατο στόχο, υποχωρεί και —ανάγοντας σε πρότυπο έμπνευσης τους τακτικισμούς των σοσιαλδημοκρατών της Νότιας Γερμανίας - προσαρμόζεται, αρκούμενος σε βελτιωτικές του καπι-

1. Rosa Luxemburg, *Seritti Scelti* (στο εξής: S. Sc.), Torino 1976, σ. 129.

ταλιστικού συστήματος αναδιαρθρώσεις. Ακόμη, αφυδατώνει την πολιτική δράση του προλεταριάτου υποστηρίζοντας αφηρημένα ιδεώδη κοινωνικής δικαιοσύνης. Η «δικαιότερη» αναδιανομή του εισοδήματος που ευαγγελίζεται ο Bernsnein δεν οδηγεί στο σοσιαλισμό, δεν διασφαλίζει καν την ελευθερία, δεν οχυρώνει έστω την κοινωνική διάσταση της δημοκρατίας. Μέλημα της Luxemburg αντιθέτως είναι η οργανική σύμφυση σκοπών και μέσων — αίτημα πολύ πιο φιλόδοξο από τη βεμπεριανή ορθολογικότητα των μέσων ως προς τους σκοπούς—, η υπέρβαση του δεισιμού ανάμεσα στη στοχοθεσία και την τακτική πολιτική επιτυχία. Άλλωστε, ο σοσιαλισμός δεν ανήκει αποκλειστικώς στο μέλλον· πρέπει εμβρυακά να χτίζεται στο παρόν. Σήμερα, βεβαίως, όλα αυτά μοιάζουν να εμπεριέχουν μία δόση αυτοειρωνίας. Τα τείχη πέφτουν, ο σοσιαλισμός ανακαλύπτει ως σανίδα σωτηρίας, για την απλή επιβίωση εκατομμυρίων ανθρώπων, τον «άναρχο» καπιταλισμό. Από τη σκοπιά αυτή είναι νόμιμο να ισχυρισθούμε ότι μία ακόμα ουτοπία τερμάτισε, δραματικά, τον ιστορικό της κύκλο. Γιατί, ωστόσο, συχνά οι προτροπές της Luxemburg θεωρήθηκαν ως φάρμακα που θα μπορούσαν να είχαν γιατρέψει μία βαρύτατη ασθένεια;

Με πρώιμη διορατικότητα η Rosa επέμενε το 1918 ότι ο σοσιαλισμός δεν είναι «εφαρμογή μίας συνταγής», όπως κατά τη γνώμη της πίστευαν ο Λένιν και ο Τρότσκι. Έγραφε: «το αρνητικό, την κατεδάφιση μπορεί κανείς να την διατάξει την οικοδόμηση, το θετικό, όχι. ΠαρόθENA γή. Χίλια προβλήματα. Μόνο η εμπειρία είναι σε θέση να διορθώσει και να ανοίξει νέους δρόμους»¹. Για να διαδηλώσει στη συνέχεια, με όρους που θυμίζουν το *Κράτος και Επανάσταση*, την προσήλωση της στην άμεση δημοκρατία: «το σύνολο της μάζας του λαού πρέπει να λάβει μέρος. Αλλιώς—κα ο σοσιαλισμός είναι κατ' εντολήν, εκπορεύεται από το γραφείο μίας ντυζίνας διανοομένων»². Στο πέρας όμως μίας μακρόχρονης πορείας αποτυχιών του σοσιαλισμού, ως κοινωνικού συστήματος, οι υποδείξεις της Luxemburg δεν είναι δυνατόν να εκληφθούν ως υποδείξεις κάποιων υπαρκτών ευκαιριών, κάποιων δρόμων που αν είχαν ακολουθηθεί τα δεινά θα είχαν αποφευχθεί. Ο «τρίτος» δρόμος προς το σοσιαλισμό, μόνιμη έγνοια της —παγιδευμένη καθώς ήταν στις συμπληγάδες του ρεφορμισμού και του μπλανκισμού— είναι πιστεύω, σήμερα, περισσότερο ανεπίκαιρος παρά ποτέ. Η επαναστατική ρήξη και η αναγκαιότητα θωράκισης των αποτελεσμάτων της οδηγούν σχεδόν αναπόφευκτα—έτσι τουλάχιστον αποφαίνεται η ιστορική εμπειρία—στον γραφειοκρατικό αυταρχισμό για λόγους οι οποίοι είναι (i) σύμφυτοι με το «πολιτικό φαινόμενο» εν γένει, (ii) τεχνι-

1. S. Sc., 600.

2. S. Sc., 600.

κώς ενδημικοί στη διαχείριση του κράτους εκτάκτου ανάγκης. Η «άμεση δημοκρατία των μαζών» αποτελεί, ως αίτημα, αντίφαση προς την ίδια την έννοια και τη φαινομενολογική πραγματικότητα της πολιτικής πάλης· τούτη η τελευταία δεν είναι νοητή παρά ως ανακατανομή σχέσεων εξουσίας και κάθε προσπάθεια να αχθεί ως την κατάρρευση τους απλώς τις αναπαράγει υπο νέα μορφή. Παράλληλως, η άμεση δημοκρατία των μαζών είναι, σε συνθήκες ρήξης, καταδικαστική απο τη στρατιωτική άποψη· «στη διαδικασία της εξέγερσης η πολιτική και ο πόλεμος συνυφαινούνται εκ νέου στην αρχέγονη ενότητα τους». Η ρήξη προϋποθέτει και επιτάσσει καίρια και αιφνιδιαστικά κτυπήματα στους ευάλωτους κρίκους, στο μαλακό υπογάστριο των αντίπαλων δυνάμεων. «De facto, επομένως, οι αποφάσεις λαμβάνονται συγκεντρωτικά απο την ηγετική ελίτ της οργανωμένης και πειθαρχημένης μειοψηφίας». Και τελικώς αυτό ισχύει πολύ περισσότερο μετά τη νικηφόρα έκβαση του πολέμου όταν πρέπει να εδραιωθεί η νέα τάξη και να εξαρθρωθούν οι εστίες αντίστασης. «Αν σε ανάλογες περιστάσεις παραβιασθούν οι γιακωβίνικοι και λενινιστικοί κανόνες διεξαγωγής της σύγκρουσης—αποστάγματα μακράς ιστορικής εμπειρίας—ήττα επέρχεται μοιραία». Η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας και του υφιστάμενου κρατικού μηχανισμού δεν αποκλείει βεβαίως τη συμμετοχή των μαζών. Πρόκειται όμως για τη συμμετοχή των στρατιωτών στην εκτέλεση των διαταγών του στρατηλάτη ή του *état majeur* και όχι για τη συνδιαμόρφωση των αποφάσεων. Η ρήξη, συνεπώς, αποτελεί διαδικασία *a priori* «διχασμένη» ανάμεσα σε δύο αντίρροπες δυναμικές: η επιτυχία των πολιτικοστρατιωτικών σχεδίων και ενεργειών των επαναστατών, στη δεδομένη συγκυρία, ακυρώνει τη σοσιαλιστική «δημοκρατία των μαζών»—και αντίστροφως. Αλλά αν απεργλωβισθεί κανείς απο τη μέγερη αυτής της αντίφασης οι διέξοδοι είναι, θεωρητικά, δύο: ή υιοθέτηση του ιδιόμορφου λενινιστικού-σταλινικού πραγματισμού ή προσχώρηση στο δυϊστικό σχήμα του Bernstein και της πραγματιστικής μετριοπάθειας των γερμανών σοσιαλδημοκρατών. Θα ήθελα, μάλιστα, να σημειώσω ότι το δίλημμα παρουσιάζεται πάντα όταν ένα κίνημα «θρησκευτικού» ουτοπισμού επιδιώκει να εκφρασθεί πολιτικά υλοποιώντας το «όραμα» του στις εγχόσμιες συνθήκες...

Η πεποίθηση, όμως, της Luxemburg ότι ανοίγονται και άλλες δυνατότητες δεν είναι απλώς εκδήλωση ρομαντικής υπεραισιοδοξίας. Εμπρικλείει σοβαρότερους κινδύνους, ιδιαιτέρως εφόσον συνδυάζεται με ορισμένες μεταφυσικές αντιλήψεις αξιωματικού χαρακτήρα: α) τη θέση ότι ο σοσιαλισμός αποτελεί ιστορική αναγκαιότητα—ψευδοεπιστημονική και ιδιότυπη θετικιστική διατύπωση της πίστης σε ένα επίγειο παράδεισο—και ότι ο καπιταλισμός είναι προορισμένος να καταρρεύσει· στη Luxem-

burg μάλιστα αυτή η πρόληψη δεν εκπηγάζει μόνο από μία υπερβατική φιλοσοφία της ιστορίας γιατί αυτή η διαπίστωση θα ίσχυε για το σύνολο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας πλην των πρώιμων και ακραίων ρεβιζιονιστών· αποκτά τη φυσιογνωμία εσχατολογικού μυστικισμού όπως συνομολογεί ο σύγχρονος μας οπαδός της Ο. Negt όταν παρατηρεί: «δεν θεωρούσε την επανάσταση απλή προγραμματική αντίληψη στα πλαίσια του χειραφετητικού συμφέροντος μίας μόνον τάξης, αλλά ως υπαρξιακή ανάγκη για την αυτοσυντήρηση της ανθρωπότητας»¹ Βεβαίως, ανάλογες εκφράσεις χρησιμοποιούσε και ο Kautsky παρομοιάζοντας το πιο ενεργητικό και συνειδητό τμήμα του προλεταριάτου με μία νέα 'ecclesia militans' και τη σοσιαλιστική θεωρία με ένα «νέο Ευαγγέλιον»². 'Αλλα ο Kautsky διαθέτει ασθενέστερη μνήμη και μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα αφού σύντομα οι γοητευτικές αυτές—όσο και ενδεικτικές—μεταφορές θα εξαλειφθούν από το λεξιλόγιο του.

β) τη διακήρυξη ότι η ενδομύχως χιλιαστική φιλοσοφία της ιστορίας που μόλις περιγράφηκε συνιστά αδιαφιλονίκητο πόρισμα της επιστήμης του ιστορικού υλισμού και της αυταπόδεικτα αληθούς υλιστικής διαλεκτικής· περιτεύει εδώ η διακριβωση των επιστημολογικών ακροβασιών αυτού του αφελούς επιστημονικού ρεαλισμού³.

γ) τη διαφαινόμενη «υπο τας γραμμάς» κάθε ιδεώδους άμεσης δημοκρατίας οικείωση μίας ανθρωπολογίας ρουσσωϊκών καταβολών: οι άνθρωποι είναι φύσει «αγαθοί» και τα αίτια της «διαφθοράς» τους πρέπει, σύμφωνα με τη χριστιανική και ουσιολογική θεωρία της αλλοτρίωσης, να αναζητηθούν στα εκμεταλλευτικά κοινωνικά συστήματα⁴· τη βεβαιότητα, δηλαδή, ότι το ανθρώπινο είδος υπέστη στην ιστορική του εξέλιξη ένα είδος «έκπτωσης» — απώλειας, με άλλα λόγια, του παραδείσου εξαιτίας του προπατορικού αμαρτήματος— από την αρχική ευδαιμονία και καλοσύνη ή ότι, για να προσφύγω σε μετριοπαθέστερες διατυπώσεις, είναι απείρως τελειοποιήσιμο αρκεί να εξασφαλισθούν — στην αταξική Αρκαδία — οι συνθήκες αβίαστης εκδίπλωσης των δυνατοτήτων του. Το μόνο νέο στοι-

1. Oscar Negt, Rosa Luxemburg e il rinnovamento del marxismo, στο, *Storia del Marxismo* (στο εξής SM), Einaudi, Torino 1979, τομ. 2, σ. 320.

2. K. Kautsky, *Das Erfurter Programm*, Berlin 1965, σ. 216 και 230.

3. Για το πρόβλημα του επιστημονικού ή επιστημολογικού ρεαλισμού και τις θέσεις που υποβαστάζουν την κριτική μου σε αυτό το άρθρο θα μου επιτραπεί να παραπέμψω στο Αιμίλιος Μεταξόπουλος, *Σύμβαση και Αλήθεια*, Αθήνα 1988. Για τις χιλιαστικές όψεις του κομμουνιστικού οράματος βλ. και Karl Löwith, *Το νόημα της ιστορίας*, Αθήνα 1985, σ. 59-85 και 289-307.

4. Για ορισμένες κριτικές παρατηρήσεις γύρω από την έννοια της αλλοτρίωσης βλ. Αιμίλιος Μεταξόπουλος, «Η απόλαυση της απραγίας», στο Κ. Ναυρίδης, Γ. Πασχαλίδης, Γ. Δημητρακόπουλος, *Τηλέραση και επικοινωνία*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 41-73.

χείο, πλην φυσικά της διαφορετικής ιστορικής συγκυρίας, σε σχέση με τα πρωτοχριστιανικά οράματα έγκειται, εννοιολογικά, στην εγκοσμιότητα του σοσιαλιστικού παραδείσου και την επίκληση, επι τη βάση αμφιλεγόμενων κριτηρίων, της «επιστημονικότητας» του απελευθερωτικού προτάγματος. Πράγματι, δεν εξυμνεί κανείς την «άμεση δημοκρατία» αν τον διακατέχει η υποψία—απόρροια συντηρητικών, απαισιόδοξων αλλά και σχετικιστικών ανθρωπολογικών θεωρήσεων—πως οι άνθρωποι θα τη χρησιμοποιήσουν για να αλληλοσφαγούν αποτελεσματικότερα και ταχύτερα· ή για να ανατρέξω σε αυστηρότερες κατηγορίες ότι το πολιτικό φαινόμενο—η παγίως υφισταμένη διάκριση, με άλλα λόγια, και σύγκρουση αρχόντων και αρχομένων—είναι εμμενές στην ιστορία, είναι αυτό καθαυτό η ιστορία ως άεναη και άνευ υπερϊστορικού νοήματος μάχη για τη δύναμη. Συνοψίζοντας: η αποσύνθεση των όπου γής υπαρκτών σοσιαλισμών δεν οφείλεται, όπως πιθανώς θα πίστευε η Luxemburg, στην περιστασιακή—απότοκο «υποκειμενικών» λαθών και «αντικειμενικών» δυσκολιών—ισχνότητα της σοσιαλιστικής δημοκρατίας. Εγγράφεται αντιθέτως στη λογική του ίδιου του «επιστημονικά θεμελιωμένου» οράματος μίας τελειολογικά αναγκαίας και καθολικά χειραφετημένης κοινωνίας όπου θα ίσχυε το ρητό ότι «de souverain par cela seul qu'il est, est toujours ce qu'il doit être». Πράγματι η δημοκρατική—με τη «δυτική» έννοια—διεύθυνση της πολιτικής διαδικασίας, ασχέτως του φιλοσοφικού υποβάθρου της πίστης στη «δημοκρατία», εξαρτάται, εντέλει, από την αναγνώριση της σχετικής συντυχιακότητας του ιστορικού γίνεσθαι. Υπο την εξής τουλάχιστον έννοια: μόνο μία σκεπτικιστική αντιμετώπιση της ιστορίας δεν κινδυνεύει να εκτραπεί στον ολοκληρωτισμό ο οποίος αποτελεί, δύναμει, την πραγματοποιημένη όψη κάθε υπερβρατικού οράματος, από την κοινωνία των εκλεκτών ως τη δημοκρατία της γενικής θέλησης και την αταξική χειραφετημένη κοινότητα. Ταυτοχρόνως, συνάδει νομίζω για την Luxemburg μία διαπίστωση που αφορά το σύνολο της «ρουσσοϊκής» παράδοσης όπου εντάσσεται, στις κύριες πτυχές της, και η μαρξιστική πολιτική φιλοσοφία: το πολιτικό φαινόμενο ως ιστορικά συγκεκριμένη έκφραση και καθέκαστη μορφή της πάλης για κτήσχυση, ως ιδιαίτερο μορφολογικά επίπεδο της μάχης για εξουσία που διαπερνά και συγκροτεί, σε όλες τις διακλαδώσεις τους, τις κοινωνικές σχέσεις παραμένει ακατάληπτος γρίφος για κάθε «απελευθερωτική», «οικουμενική», ιδεολογία. Αυτός είναι ο λόγος για οποίο κάθε όραμα ιστορικής «κάθαρσης» επισφραγίζεται, όταν «υλοποιηθεί», είτε από την αυταρχική αγκύλωση είτε από τη διάλυση των συνεκτικών δεσμών της κοινωνικής συμβίωσης και, τελικώς, την αιματοχυσία—τον εμφύλιο πόλεμο του Hobbes. Ακόμα και αν η δημοκρατία θεωρηθεί αξία θα ήταν υπερβολικός πλατωνισμός—ειδικά για ένα μαρξιστή—το

να αναγορευθεί σε αυταξία. Είναι «αξία» πολιτιστικά αρτιωμένη επειδή η ιστορική «σοφία» του «δυτικού κόσμου» τη νομιμοποίησε, στη φιλελεύθερη τουλάχιστον εκδοχή της, ως αμοιβαίως επωφελή και εκτονωτικό των συγκρούσεων συμβιβασμό, ως εύρυθμο μηχανισμό στοιχειοθέτησης κανόνων του παιχνιδιού και διευθέτησης των αντικρουόμενων συμφερόντων. Είναι περίεργο πώς ο πολιτικός νομιναλισμός της Luxemburg, το συγγενές προς τον αναρχισμό ελευθεριάζον πνεύμα της δεν υπέβαλλαν τη σκέψη ότι η δημοκρατία έχει ενδεχομένως θετικότερη διάσταση όταν θωρακίζει την σφαίρα της ατομικής αυτονομίας παρά όταν συζευγμένη με την επιταγή της λαϊκής «συμμετοχής» λειτουργεί ως αγωγός επικυριαρχίας, έκθετη, στην κομματική, δημοψηφισματική εκδοχή της στον σιδερένιο νόμο της ολιγαρχίας του —αδίκως λησμονημένου σήμερα— Michels¹. Η Luxemburg παρά τη μέριμνα της για το ιδιαίτερο, το θυσιάζει, όπως ακριβώς και ο «ατομικιστής» Rousseau, στο αφηρημένο «γενικό». Ανοίγεται, επομένως, ένα χάσμα ανάμεσα στον ιδιότυπο ατομικισμό της, αναπόσπαστο στοιχείο της φιλελεύθερης παράδοσης, και το αίτημα της δημοκρατίας των μαζών — η οποία εδραϊώνεται λογικά στη ρομαντική και διαλεκτική έννοια της επανασύνθεσης της ολότητας.

Με βασικές αναφορές την αντι-Bernstein πολεμική του 1899 και τη μετά θάνατον κριτική του λενινιστικού «αυταρχισμού» θα επιχειρήσω τώρα να αναδείξω ορισμένες αντιφάσεις της Luxemburg, την αδυναμία της να απαντήσει στο δίλημμα που η ίδια, με άτεγκτη διανοητική εντιμότητα, θέτει ευθέως: «δημοκρατία ή δικτατορία». Αποκρούοντας την πραξικοπηματική χροιά του μπλανκισμού και ταυτοχρόνως τις «ρεβιζιονιστικές αυταπάτες» γράφει το 1899: «Όσο λίγο η σοσιαλδημοκρατία αναμένει την υλοποίηση του στόχου της απο τη νικηφόρα βία μίας μειοψηφίας άλλο τόσο λίγο την αναμένει απο την αριθμητική υπεροχή μίας πλειοψηφίας»². Για να συμπληρώσει ότι η αναρχία του καπιταλισμού προδιαγράφει την πτώση του³. Ιδού μία τυπική περίπτωση υπέρβασης του ήδη διακηρυγμένου ελευθεριάζοντος νομιναλισμού. Η Rosa υιοθετεί το ουσιολογικό δόγμα σύμφωνα με το οποίο η αριθμητική πλειοψηφία δεν ταυτίζεται με την κοινωνική, «αυθεντική» πλειοψηφία την υπόσταση και τις «γνήσιες» διαθέσεις της οποίας ορίζουν και εξηγούν τα δέοντα της επαναστατικής διαλεκτικής θεωρίας και όχι η εγκόσμια, πραγματική και εμπειρικά διαπινώσιμη πολιτική συμπεριφορά της. Αυτό το δόγμα, ωστόσο, δεν απέχει από τις κεντρικές υποθέσεις της μπολσεβίκικης θεωρίας για τη σχέση κόμ-

1. Βλ. για τον σιδερένιο νόμο της ολιγαρχίας, Robert Michels, *Les partis politiques*, Paris 1971, σ. 279-295.

2. S. Sc., 111.

3. S. Sc., 111.

ματος-μαζών. Είναι, αντιθέτως, η πηγή νομιμοποίησης της τακτικής του Λένιν απο το Μάρτιο ως τον Οκτώβριο 1917. Και, ταυτοχρόνως, χαρακτηρίζεται απο πολυσημαντότητα εφόσον έλκει τις καταβολές του απο τη ρουσσοϊκή κατασκευή της γενικής θέλησης—ως εξ αντικειμένου θέλησης και όσων δεν θέλουν— και δικαιολογεί εκ των προτέρων τη γιακωβίνικη, αυταρχική άσκηση της εξουσίας. Αλλά οι αντιφάσεις δεν σταματούν εδώ. Στην ίδια φράση, άλλωστε, το δόγμα αναιρείται αδοκίμως επειδή αν ο καπιταλισμός αδυνατεί να αυτορυθμιστεί, αν είναι καταδικασμένος να καταβαραθρωθεί με τρόπο «αυτόματο» τότε η επαναστατική οργάνωση ως συγκροτημένη συνείδηση του προλεταριάτου και η πολιτική δράση— ακόμα και με τη μορφή της πολιτικής απεργίας— φαίνεται να πλεονάζουν. Το ουσιώδες πάντως έγκειται στο ότι η Luxemburg αρνείται να εξαγάγει για την σχέση άμεσης δημοκρατίας και γιακωβινισμού τα συμπεράσματα που η ίδια ακροθιγώς υπαινίσσεται. Και κυρίως δεν αποδέχεται ότι οι όροι ευόδωσης της στρατηγικής της ρήξης, σε όλες τις ιστορικά γνωστές περιπτώσεις— που και η ίδια μελετά εξονυχιστικά—, αίρουν τη δυνατότητα δημοκρατικής διαχείρισης της επαναστατικής διαδικασίας— εφόσον ως έκφραση των μαζών δεν εκληφθούν τα αξιώματα της μεταφυσικής διαλεκτικής θεώρησης αλλά οι ρητά διατυπωμένες επιθυμίες του λαού ως «πηγή κυριαρχίας». Όντως, σε μια τέτοια περίπτωση η ενδεχομένως αρνητική ψήφος της αριθμητικής πλειοψηφίας (έστω και μετά την αποψίλωση της ολιγομελούς δράκας των εκμεταλλευτών απο τα πολιτικά της δικαιώματα) θα σήμαινε ίσως ανάσχεση της επαναστατικής πορείας ή και παλινρόθωση του προηγούμενου καθεστώτος. Η περιφρόνηση, λοιπόν, προς την αριθμητική πλειοψηφία δεν απορρέει εντέλει απο τις επιταγές της «ουσιαστικής»— ως αντίθετης προς την «τυπική»— δημοκρατίας. Τούτη η περιφρόνηση δεν έχει αφεαυτής τίποτα το σκανδαλιστικό. Απλώς, είναι παράλογο, και αποτελεί στοιχειώδες κατηγορηματικό σφάλμα, να επιλύεται το πολιτικό και θεσμικό πρόβλημα της δημοκρατίας ως μεθόδου λήψης αποφάσεων δια της προσφυγής «εις άλλον είδος»: τον κοινωνικό εξισωτισμό και την ταξική ανάλυση. Η Luxemburg δεν αποφεύγει το ολίσθημα. Η «δημοκρατία», επομένως, που ευαγγελίζεται αντιφάσκει σε οποιαδήποτε πολιτική έννοια δημοκρατίας και υπονομεύει το ίδιο το συμμετοχικό ιδεώδες. Δημοκρατία όπου η κυριαρχία της αριθμητικής πλειοψηφίας δεν υφίσταται είναι πολίτευμα μυστηριώδες και προς αποφυγήν συγχύσεων θα μπορούσε να φέρει άλλο όνομα. Η δημοκρατία ή είναι «τυπική» ή δεν είναι δημοκρατία όπως ακριβώς και η λογική ή είναι «τυπική» ή δεν είναι λογική. Το ολίσθημα όμως είναι πολιτικά συμφέρον. Επιτρέπει στη Luxemburg, επικρίνοντας τον Bernstein, να ιδιοποιηθεί στο ακέραιο το επιχειρηματολογικό οπλοστάσιο που λίγα χρόνια αργότερα θα καταγγείλει η ίδια με δρι-

μύητα ως υπεύθυνα για τη «ρωσική τραγωδία». Και αυτό δεν είναι όλο. Η Rosa εντοπίζει διαυγώς τη σαθρότητα της ρεβιζιονιστικής διδασκαλίας για την ευθέως ανάλογη σχέση καπιταλιστικής ανάπτυξης και δημοκρατικής εξέλιξης συνοψίζοντας εύστοχα τις δολιχοδρομήσεις και «τις περιπέτειες της δημοκρατίας στην ιστορία». Αφήνει μετέωρο εντούτοις τον ισχυρισμό της ότι «δεν είναι το πεπρωμένο του σοσιαλιστικού κινήματος δεμένο με την αστική δημοκρατία, αντιθέτως, το πεπρωμένο της δημοκρατικής ανάπτυξης είναι συνυφασμένο με το σοσιαλιστικό κίνημα»¹. Η ρεβιζιονιστική σχηματοποίηση αντικαθίσταται από ένα εξίσου ατεκμηρίωτο («αυταπόδεικτο»). Πολύ περισσότερο, μάλιστα, αφού οι μύδροι δεν πλήττουν πλέον μόνον την «αριθμητική πλειψηφία» αλλά συμπαρασύρουν και τον κοινοβουλευτικό «κρετινισμό». Η έννοια της δημοκρατίας αποσυσχετισμένη από όλες τις ιστορικές αποκρυσταλλώσεις της εκπίπτει σε σύνθημα με οιονεί ηθικιστικό περιεχόμενο—να είδος εξαγνιστικού ακτιβισμού. Το εργατικό κίνημα υποδεικνύεται ως νέο ιστορικό υποκείμενο της δημοκρατίας και τούτη νοείται ως πρόπλασμα κοινωνικής απελευθέρωσης. Η δημοκρατία δεν είναι απλώς μέσο εξισορρόπησης συσχετισμών δύναμης στο πλαίσιο συναποδεκτών κανόνων του παιχνιδιού—«η «αρχή της πλειοψηφίας»)—δεν υπόκειται εξάλλου σε οποιοδήποτε συγκεκριμένο δίκτυο κανονιστικών ρυθμίσεων. Μετατρέπεται μάλλον σε κολυμβήθρα πχνανθρώπινης απολύτρωσης. Το ρουσσωϊκό κέλευσμα της διατεταγμένης απελευθέρωσης παραμένει ενεργό και η κατίσχυση μεταμφιέζεται σε «κοικουμενική ελευθερία» επειδή η Luxemburg πιστεύει ακράδαντα—με θρησκευτική βεβαιότητα—στην αναγκαία και επικείμενη έλευση του σοσιαλισμού ενώ ταυτοχρόνως αντιμετωπίζει τους πολυκομματικούς κοινοβουλευτικούς θεσμούς ως αντανakλάσεις κοινωνικών διαρθρώσεων προορισμένων να εξαφανιστούν. Αν οι μάζες βιώσουν την πρωτόγνωρη ελευθερία που εγγυώνται οι νέοι σοσιαλιστικοί μηχανισμοί δημοκρατικής συμμετοχής αποκλείεται να επιλέξουν την επιστροφή στο προηγούμενο κθεστώς κοινωνικής καταπίεσης. Διαφαίνεται στο προκείμενο η εμπιστοσύνη της Luxemburg στο διαφωτιστικό «παιδευτικό» ιδεώδες προόδου αλλά το πρόβλημα είναι σε τελευταία ανάλυση, επιστημολογικό. Εφόσον αποροίπτει τα υποτιθέμενα ανιστορικά εννοιολογήματα, όπως εκείνο της «κοινωνικής δικαιοσύνης», προσφιλές στον Bernstein, τότε για να ευσταθούν οι συλλογισμοί της πρέπει η μαρξιστική επιστημονική θεωρία, στη δική της έστω ιδιόμορφη εκδοχή, να είναι αποδεικτικά θεμελιωμένη και αληθής. Επειδή, εντούτοις, καμία εγγύηση της αλήθειας του, δεν είναι δυνατόν να παρασχεθεί με αδιαφιλονίκητο τρόπο, η «δημοκρατία» της Rosa εμπλέκεται σε αδιέ-

1. S. Sc., 128.

ξοδα και υποκύπτει στους φαύλους κύκλους όπως και κάθε απόπειρα υπερβατολογικής θεμελίωσης μίας ορισμένης, και εν κατακλείδι αυθαίρετης στις έσχατες προκείμενες της, πολιτικής φιλοσοφίας. Στο εγχείρημα της Luxemburg η «επιστημονικότητα» της υλιστικής διαλεκτικής, η δεδομένη δηλ., «αλήθεια» της πολιτικής και ταξικής επιλογής, αναλαμβάνει, απο την άποψη της εννοιολογικής στοιχείωσης, το ρόλο της ανθρωπολογίας του «καλού πρωτόγονου»: είναι το απαραίτητο εφελθτήριο ώστε— με τη διαμεσολάβηση μίας θεωρίας της αλλοτρίωσης ή της ταξικής εκμετάλλευσης— να καταδειχθεί η σιδηρά αναγκαιότητα της επανάστασης. Η μόνη ουσιαστική διαφορά έγκειται στην αντικατάσταση των ηθικοπολιτικών κατηγοριών απο «επιστημονικές». Πρόκειται ωστόσο για μεταρρύθμιση ενός ι-διότυπου «πλατωνικού» ουσιολογισμού και όχι για υπέρβαση του¹.

Όλα αυτά έχουν, βεβαίως, συνέπειες πολιτικής και ιδεολογικής υφής. Και απολήγουν σε μία ακολουθία παλινωδιών που παρακάμπτουν τα κείρια ερωτήματα. Δεν διστάζει, για παράδειγμα, η Luxemburg να γράψει: «αν εμείς επαναστατικοποιούμε τις κεφαλές με την κοινοβουλευτική δραστηριότητα, όπως και με κάθε άλλη, είναι στο κάτω κάτω της γραφής

12. Η κομμουνιστική θεωρία, ως διαλεκτική προσέγγιση, αρνείται τη μεγάλη διάκριση του Hume ανάμεσα στη σφαίρα της πραγματολογικής και τη σφαίρα της αξιολογικής κρίσης, επιστρέφοντας σε ένα είδος ηθικού νατουραλισμού. Στην «ορθόδοξη» εκδοχή της προσεγγίζει την αριστοτελικο-θωμιστική, τελεολογική, οντολογία με την έννοια ότι θεωρεί το ιστορικά αληθές ορθολογικό και «καθαρό». Η ενότητα ορθολογικού και καλού μπορεί να γίνει αντικείμενο υλιστικής επιστημονικής ανάλυσης. Επειδή η κριτική επαναστατική πράξη ενσωματώνεται έτσι στην αντικειμενικότητα του ιστορικού γίνεσθαι η υπερβατολογική ηθική θεμελίωση της επιστημονικής δράσης μοιάζει περιττή. Αλλά, όπως υπαινίσσεται ο Appel, η μεγάλη διάκριση πρέπει να έχει τις ρίζες της στην κατάσταση του ανθρωπίνου όντος όταν ενεργεί—επειδή τότε προβάλλει την κεκτημένη γνώση στο αβέβαιο μέλλον και συνεπώς προϋποθέτει αρχές δράσης που δεν απορρέουν από την εμπειρία. Αυτό το «χάσμα» αδυνατεί να υπερβεί ή έστω να εξηγήσει η διαλεκτική έννοια της «συγκεκριμένης ιστορικής πραγματικότητας». Απλώς υποδεικνύει την ανάγκη υπέρβασης της— ως υπέρβαση μίας διαλεκτικής αντίφασης. Ωστόσο μόνο το μεμονωμένο ανθρώπινο όν, στο πλαίσιο της συγκυρίας, αναλαμβάνει την ευθύνη της υπέρβασης αφού δεν υπάρχει υπερεπιστήμη (όπως φιλοδοξεί να είναι ο μαρξισμός) που θα έλυne το πρόβλημα. Συνεπώς είναι αναγκαία μία ηθική που θα διαμεσολαβήσει θεωρία και πράξη χάρη σε μία κανονιστική αρχή ενεργή στην ιστορική πραγματικότητα. Ωστόσο ως «έσχατο θεμέλιο» αυτή η αρχή, πράγμα που δεν αντιλαμβάνεται ο Appel, είναι εξίσου «αυθαίρετη» με οποιαδήποτε άλλη. Με άλλα λόγια ούτε μία επιστημονική ούτε μία ηθική υπέρβαση της αντίθεσης υποκειμενικότητας και αντικειμενικότητας μπορεί να διεκδικήσει την οποιαδήποτε οικουμενική εγκυρότητα. Και πολύ περισσότερο η «διαλεκτική διαμεσολάβηση» οδηγεί αναπόφευκτα σε φαύλο κύκλο: «το ερώτημα γιατί συντάσσεται κανείς με την υπόθεση του προλεταριάτου, π.χ., απαντάται με αναφορά στα αντικειμενικά πορίσματα του επιστημονικού σοσιαλισμού ενώ η κατανόηση και αποδοχή αυτών των πορισμάτων εξαρτάται απο την ταύτιση με την υπόθεση του προλεταριάτου» (K. O. Appel, *Towards a Transformation of Philosophy*, London 1980, σ. 122).

για να κατέβει, σε περίπτωση ανάγκης, η επανάσταση από τα κεφάλια στις γροθιές»¹. Εκφράζοντας λακωνικά την πεμπτούσια της λενινιστικής τεχνικής δεν φαίνεται να συνειδητοποιεί το 1902 ότι ενώ η παραπάνω διατύπωση θα ήταν απολύτως συνεπής προς μία γιάκωβινική οπτική είναι μάλλον ασύμβατη με τη δική της «δημοκρατική» θεώρηση. Γιατί, τότε τελειώνει το «γρονθοκόπημα», ποιά είναι δηλ. το όριο πέραν του οποίου η επιβεβλημένη αναστολή της δημοκρατίας παγιώνεται ως αυταρχική δυσπλασία; Πότε η ανακοπή της δημοκρατικής διαδικασίας, *conditio sine qua non* της διεξαγωγής της μάχης, προδικάζει τον οριστικό ενταφιασμό της; Η Luxemburg θα αποπειραθεί κατά καιρούς να θίξει, με κάποιες νύξεις, αυτά τα ερωτήματα. Είναι, ωστόσο, ήδη από το 1899 έκδηλη η αδυναμία της να αποφανθεί όταν προκύπτει το δίλημμα: κοινωνική επανάσταση ή πολιτική δημοκρατία; Η εμμονή στην «ενκρόμνιση» τους δεν είναι πειστική εφόσον στην πολιτική οι ευχές δεν υποκαθιστούν το κριτήριο της πρακτικής επιτυχίας. Η Rosa γνώριζε ότι η ροή των συμβάντων δεν είναι προβλέψιμη—επειδή παρεμβάλλονται αστάθμητοι παράγοντες εντελώς συντυχιακοί ή αδόκητοι— και ως εκ τούτου οι αποφάσεις είναι συχνά οδυνηρές και λαμβάνονται την ύστατη ώρα. Ο Bernstein είχε ήδη αποφασίσει: η πολιτική ελευθερία είναι σημαντικότερη από την κοινωνική επανάσταση. Υπό μία έννοια, μάλιστα, η ιστορία τον δικαιώνει και σε άλλα πεδία. Τι πρόσβευε ο μετέπειτα λαιώρημένος εσωκομματικός εχθρός της Rosa; 'Ότι ο καπιταλισμός δεν θα καταρρεύσει αυτομάτως επειδή διαθέτει ανεξάντλητες εφεδρείες «προσαρμοστικότητας»: σήμερα διέρχεται μία ακόμα φάση άνθησης ανακτώντας τα σκεύη της ιδεολογικής νομιμοποίησης του. 'Ότι το προλεταριάτο δεν εξαθλιώνεται (ούτε απόλυτα ούτε σχετικά): σήμερα τείνει να μετατραπεί σε μουσειακή κοινωνική κατηγορία. 'Ότι η επαναστατική κατάκτηση της εξουσίας είναι προπομπός δικτατορικών— με την κλασικότερη σημασία του όρου— καθεστώτων: οι περιπέτειες της «δημοκρατίας» των Σοβιέτ είναι εύγλωττες. 'Άλλα και στο ιστορικό πλαίσιο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας των αρχών του αιώνα η στρατηγική του Bernstein ήταν ρεαλιστικότερη από εκείνη της Neue Linke και ταυτοχρόνως περισσότερο απαλλαγμένη από σκληρόνσεις σε σχέση με την ορθοδοξία του Kautsky και τον οιονεί νατουραλιστικό χαρακτήρα της αντίληψης του για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό. 'Υστερα από την πρώιμη υπεράσπιση μίας αριστερής κατεύθυνσης ο Bernstein καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο σοσιαλισμός ως «εναλλακτικό κοινωνικοπολιτικό σύστημα απολήγει μοιραία στον αυταρχισμό επειδή υποτιμά το πλέγμα «φιλελεύθερων» εγγυήσεων των δικαιωμάτων του πολίτη στο όνομα του αφηρημένου κοινωνικού εξισωτισμού. Ο

ίδιος, αποτιμώντας την ατομική ελευθερία ως ύψιστο ιστορικό αγαθό καταφάσκει μόνο σε όσες μορφές κοινωνικού μετασχηματισμού την αφήνουν αλώβητη. Διαισθάνεται επίσης ότι η ορθολογική συσχέτιση σκοπού— μέσων είναι ανέφικτη όταν ο σκοπός με την ουτοπική του διάσταση ακυρώνει τα διαθέσιμα στη συγκυρία μέσα— «διαίσθηση» που θα συμμεριστεί και ο Lenin. Ο «κοπορτουνισμός» του Bernstein δεν παραγράφει το «σκοπό» ούτε συρρικνώνει τη δράση στις κοντόθωρες σκοπιμότητες: επαναπροσδιορίζει το σκοπό αποφιλώνοντας τα σοσιαλιστικά ιδανικά από το ρομαντικό ουτοπισμό. Συνειδητοποιεί, παράλληλα, τον καθοριστικό στις δυτικές δημοκρατίες ρόλο των μεσαίων στρωμάτων, διαβλέπει τη διαδικασία μετοχοποίησης των βιομηχανικών επιχειρήσεων, αντιλαμβάνεται την ανθεκτικότητα του καπιταλισμού στις κρίσεις. Η Luxemburg, από την άλλη μεριά, θεωρεί, εσφαλμένα, την «πίστωση» νεκροθάφτη του συστήματος και διαχωρίζοντας τις κυκλικές κρίσεις από τις κρίσεις υπερπαραγωγής αναμένει, ματαίως, ότι οι τελευταίες θα επιδεινωθούν καθοριστικά με την ενοποίηση της διεθνούς αγοράς ενώ υπερασπίζεται και την παουπεριστική υπόθεση ενάντια σε κάθε διεισδυτική ανάλυση των μηχανισμών της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Έχοντας εγκαταλείψει την επιστημολογικά διάτρητη μαρξική θεωρία της υπεραξίας ο Bernstein επισημαίνει το χάσμα ανάμεσα στην εμπεδωμένη στις αναπτυγμένες χώρες ισοπολιτεία και την οικονομική ανισότητα. Και πιστεύει, προαναγγέλλοντας το κράτος προνοίας, ότι οι αντιπροσωπευτικοί θεσμοί παρέχουν δυνατότητες εναρμόνισης πολιτικών δικαιωμάτων και κοινωνικοοικονομικών δομών. Αναμφιβόλως σε πλείστα όσα σημεία το πεπρωμένο της Βαϊμάρης έμελλε να διαψεύσει την πίστη του Bernstein στην αποτελεσματικότητα της «αστικής δημοκρατίας». Εντούτοις, το πολιτικό του πρόγραμμα με τις σαφείς πραγματιστικές προδιαθέσεις αρθρωνόταν, στα χνάρια του «νεοκαντιανού σοσιαλισμού», σε ένα ιδεώδες κοινωνικής δικαιοσύνης που όχι μόνο δεν ανεμοβατούσε αλλά, αντιθέτως, συνιστούσε τη σπονδυλική στήλη του ευρωπαϊκού ριζοσπαστισμού από την εποχή της γαλλικής επανάστασης και εντεύθεν. Η «συνταγή» του Bernstein, μολονότι υπήρξε ελάχιστα αποδοτική στο ιστορικό της τοπίο, αποδείχθηκε με την κατοπινή άνδρωση της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας, διαυγέστερη των παλινδρομήσεων της Luxemburg ανάμεσα στη δημοκρατία των μαζών, τη γενική πολιτική απεργία, το κόμμα-συνείδηση του προλεταριάτου, την επαναστατική βία και την οικονομιστική ψευδαίσθηση της επικείμενης αυτόματης κατάρρευσης του καπιταλισμού.

Από μία διαφορετική ιστορική και θεωρητική σκοπιά, όμως, και ο διαμετρικά αντίθετος στον ρεβιζιονισμό πολιτικός ρεαλισμός του Lenin αποδείχθηκε οξυδερκέστερος και, κυρίως, αποτελεσματικότερος ως προς

τον «σκοπό» απο τη ρομαντική αισιοδοξία της Rosa. Πράγματι, αν είναι βέβαιο ότι στην ιστορία δεν έχει «δίκιο» πάντα ο νικητής άλλο τόσο βέβαιο είναι ότι ποτέ δεν έχει δίκιο ο αδόξως ηττημένο. Γιατι η πολιτική έννοια της «δικαίωσης» δεν έχει καμία απολύτως σχέση με τη σφαίρα της ηθικής αξίας. Οι μπολσεβίκοι δεν ηθικολογούσαν· αποφάσιζαν με άτεγκτο ορθολογισμό και δρούσαν με επίγνωση της συγκυρίας. Η έγκαιρη, ακαριαία απόφαση είναι το άλφα και το ωμέγα της πολιτικής τεχνικής, το κλειδί της επιτυχίας— ανεξαρτήτως της αξιολόγησης που θα εξέφραζε κανείς για τους υλοποιούμενους στόχους. Εδώ συνοψίζεται, άλλωστε, και η οιονεί καλλιτεχνική, «αισθητική», διάσταση της πολιτικής ιδιοφύιας. Η Luxemburg το 1918 με απaráμιλλη ακεραιότητα και ευγενή αισθήματα συντροφικότητας υπερασπίζεται τους μπολσεβίκους— μολονότι απεχθάνεται την ατιμόσφαιρα του πολεμικού κομμουνισμού— χωρίς, ωστόσο, να απεμπολεί το δικαίωμα της στην κριτική. Γράφει, λοιπόν, με ανησυχητικά προαισθήματα: «η συνέχιση της προλεταριακής δικτατορίας σε μία μόνο χώρα, περικυκλωμένη απο τη συμπαγή αντιδραστική ιμπεριαλιστική επικράτεια, πολιορκημένη απο τον αιμκτηρότερο πκγκόσμιο πόλεμο στην ανθρώπινη ιστορία, αντιπροσωπεύει τον τετραγωνισμό του κύκλου»¹. Και συμπληρώνει: «οποιοδήποτε σοσιαλιστικό κόμμα θα αποτύγχανε σ' αυτό το καθήκον και θα εξαφνιζόταν αδιάφορο αν την πολιτική του οδηγούσε η θέληση της νίκης και η πίστη στο διεθνή σοσιαλισμό ή μία τάση αυτοσυνουχισμού»² για να διευκρινίσει, μολοντούτο, αναφερόμενη στους Ströbel, Bernstein και Kautsky — δίχως να φοβάται την αυτοαντίρρηση: «θα θέλαμε να δούμε αυτούς τους γερμανούς στη θέση των μπολσεβίκων»³. Προσάπτει ούτε λίγο ούτε πολύ, στους «γερμανούς» ότι θα αποτύγχαναν και αυτοί να τετραγωνίσουν τον κύκλο— αφήνοντας έτσι να διαφανεί η ελπίδα της ότι ο Lenin, την πολιτική του οποίου καταγγέλλει, ίσως να το επιτύχει. Παρατηρεί, μάλιστα, με δόση πικρίας πως η ρωσική επανάσταση δεν θα καρποφορήσει αν δεν εξεγερθεί, «στην πλάτη του γερμανικού ιμπεριαλισμού», το γερμανικό προλεταριάτο. Πέρα, όμως, απο την εύλογη ανησυχία της για την ειρήνη του Brest-Litovsk —που εισπράττει ως προδοσία, διαπιστώνοντας ότι στη δίνη της συγκυρίας οι μπολσεβίκοι αποδεικνύονται εξίσου κυνικοί με τους εχθρούς τους—η συμπάθεια της για το λενινιστικό τόλμημα είναι εμφανής και αποτυπώνεται εναργέστερα σε ένα άλλο κείμενο του ίδιου έτους όπου απο τις πρώτες γραμμές επισημαίνεται πως η κατάληψη της εξουσίας απο τους μπολσεβίκους αποτελεί «πειστική απόδειξη ενάντια

1. S. Sc., 554.

2. S. Sc., 554.

3. S. Sc., 554.

στη δογματική θεωρία του Kaustky»¹ που έκρινε ανέφικτη τη σοσιαλιστική επανάσταση στην οικονομικά καθυστερημένη, αγροτική Ρωσία. Καθόλου μάλιστα δεν διστάζει, στο προκείμενο, να υιοθετήσει το κατεξοχήν μπολσεβίκικο επιχείρημα «η συγκεκριμένη κατάσταση της ρωσικής επανάστασης συμπυκνώθηκε, σε λίγους μήνες, στην εναλλακτική λύση: νίκη της αντεπανάστασης ή δικτατορία του προλεταριάτου, Kaledin ή Lenin»². Εξάλλου, διατείνεται, τόσο ορθά όσο και παραδόξως, το ίδιο δίλημμα ανέκυψε κατὰ κάποιον τρόπο, σε όλες τις μεγάλες επαναστάσεις του παρελθόντος, υπογραμμίζοντας ότι «η πρώτη φάση της ρωσικής επανάστασης, απο την έκρηξη της ως την εξέγερση του Οκτώβρη, αντιστοιχεί επακριβώς, στη γενική της πορεία στο σχήμα ανάπτυξης τόσο της μεγάλης αγγλικής όσο και της γαλλικής επανάστασης»³. Δυσχερέστατα, όμως, αντιλαμβάνεται κανείς —αν όλα αυτά ισχύουν— τι τεκμηριώνει την απαισιόδοξη εκτίμηση ότι «οι στοιχειώδεις έννοιες της σοσιαλιστικής πολιτικής και η γνώση των ιστορικών της προϋποθέσεων οδηγούν αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι σε τόσο μοιραίες συνθήκες ούτε ο πιο γιγάντιος ιδεαλισμός ούτε η πιό ακχατόνητη επαναστατική ενέργεια αρκούν για να πραγματοποιηθούν είτε η δημοκρατία είτε ο σοσιαλισμός και όχι μόνο ψήγματα, παραμορφωμένα και ασθενή, αμφοτέρων»⁴. Και ακόμα λιγότερο κατανοητή γίνεται η λογική συνοχή των εκτιμήσεων της Luxemburg αν ληφθεί υπόψη ότι οι επόμενες παράγραφοι έχουν στόχο ακριβώς τον Kaustky και επαναλαμβάνουν ότι αποκλειστικώς οι μπολσεβίκοι αφομοίωσαν το πνεύμα των καιρών και τα διδάγματα όσων επαναστάσεων προηγήθηκαν. Οι μετριοπαθείς και οι μενσεβίκοι αντιθέτως «δίκην ενσαρκωμένων επιγόνων του κοινοβουλευτικού κρετινισμού άλλο δεν κάνουν παρά να μεταφέρουν στο επαναστατικό πεδίο τη νοικοκυρίστικη σοφία του κοινοβουλευτικού παιδισμού: για να κάνουμε κάτι πρέπει προηγουμένως να διαθέτουμε την πλειοψηφία»⁵. Αποσιωπάται, επομένως, με αυτές τις ακροβασίες της Rosa το ακανθώδες ζήτημα: αξίζει, άραγε, να γίνει αυτό το «κάτι» εφόσον όταν γίνεται απο μία βίαια μειοψηφία κατ' ανάγκην περιορίζεται στην εισαγωγή αναίμικων και στρεβλωμένων «ψηγημάτων» δημοκρατίας και σοσιαλισμού; Το αναπάντητο ερώτημα είναι, προφανώς, το μοναδικό πραγματικό ερώτημα. Αλλά η Luxemburg δεν κατορθώνει ούτε καν να ανασκευάσει τις ενδιαφέρουσες απόψεις του Kaustky για την τεχνική αδυναμία άμεσης νομοθεσίας, χωρίς τη διαμεσολάβηση αντιπροσωπευτι-

1. S. Sc., 556.

2. S. Sc., 573.

3. S. Sc., 570.

4. S. Sc., 569.

5. S. Sc., 577.

κών σωμάτων, στο σύγχρονο Λεβιάθαν. Όπως της διαφεύγει η εσωτερική λογική της «ρήξης» έτσι της διαφεύγει και η εσωτερική λογική της «διαχείρισης», για να επιβεβαιωθεί η σκωπτική φράση του Plechanov: «η συντρόφισσα Rosa Luxemburg...σαν τη Μαντόνα του Ραφαήλ πετά στα σύννεφα ευχάριστων φαντασιώσεων»¹. Διχασμένη ανάμεσα στα στερεότυπα περί «κράτους ταξικού οργάνου», τις αναρχίζουσες και δημοκρατικιστικές οπτασίες της «αμεσότητας», την καταγγελία του κοινοβουλευτισμού, την επανοικείωση του, την εξιδανίκευση των σοβιέτ και τη δυσπιστία προς αυτά όταν υποκαθιστούν όλους τους θεσμούς, η πολιτική σκέψη της Rosa φαντάζει εύλωτη και συγκεχυμένη. Ο Kautsky, αντιθέτως, θεωρεί το αντιπροσωπευτικό κράτος, με τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς και τον τεχνικό επιμερισμό των αρμοδιοτήτων, ως ισχυρό παράγοντα εξορθολογισμού του κοινωνικού ιστού και αντλεί με αυστηρότητα όσα συμπεράσματα προκύπτουν από τη θέση του. Σε εντελώς διαφορετικές συνθήκες και με διαφορετικούς προσανατολισμούς ο Lenin κατανοεί ότι το απολυταρχικό τσαρικό κράτος είναι αρκετά εύθραυστο ώστε να αλωθεί εξ εφόδου και αντιμετωπίζει με εχθρότητα τους φιλελεύθερους «εξωραϊσμούς» επειδή, σε τελευταία ανάλυση, το ενισχύουν. Αλλά ο Lenin είναι τόσο διορατικός όσο χρειάζεται για να αναλάβει την ευθύνη του εγχειρήματος του: πλήρης αναστολή των δημοκρατικών δικαιωμάτων, πολεμική τρομοκρατία, αστυνομικοί μηχανισμοί, λαϊκιστικές παραχωρήσεις στους αγρότες, ενάντια στο μπολσεβίκικο πρόγραμμα, για να εξασφαλισθεί η συμπαράστασή τους. Ο Lenin γνωρίζει ότι —όπως παρατηρούσε και ο Max Weber— η πολιτική, κάθε πολιτική, είναι ένας εναγκαλισμός με τις «διαβολικές» δυνάμεις. Για το εργατικό κίνημα της εποχής η επιλογή ήταν μονοσήμαντη: ή Lenin ή «αποστάτης» Kautsky. Το αξίωμα του αποκλεισμένου τρίτου ουδέποτε είχε τελειότερη πολιτική εφαρμογή. Τα σφάλματα της Luxemburg πηγάζουν από τη θεωρητική και έμπρακτη παραγνώριση του. Άλλωστε, είχαν ήδη προηγηθεί άλλα θεμελιώδη λάθη της, αρκετά ώστε να διατυπωθούν επιφυλάξεις για το πολιτικό της αισθητήριο. Το 1910 ο ενθουσιασμός της για το μαζικό κίνημα στη Γερμανία την είχε ωθήσει να υποστηρίξει, λησμονώντας την ήττα της ρωσικής εξέγερσης του 1905, την «πολιτική απεργία». Ο Kautsky συνειδητοποιώντας τον συντριπτικό σε βάρος της σοσιαλδημοκρατίας συσχετισμό δύναμης στιγμάτιζε την τάση της να συγχέει επιθυμίες και πραγματικότητα. Ειδικότερα, της προσήπτε ότι αδυνατούσε να διακρίνει τη στρατηγική της εξόντωσης από τη στρατηγική της εξουθένωσης. Αλλά μία ενδελεχέστερη ανάλυση δείχνει ότι δεν επρόκειτο, μάλλον, για σύγχυση· η Luxemburg συνειδητά ταύτιζε, εξαι-

1. Αναφέρεται από το Vittorio Strada, «La polemica tra bolscevichi e menscevichi», SM, 2, 483.

τίας της ρομαντικής της παρόρμησης, πολιτικά μεγέθη a priori αλληλο-αποκλειόμενα: τη συμμετοχική δημοκρατία με τη δικτατορική άσκηση της εξουσίας, την μακρόπνοη και τακτικά ευέλικτη προσήλωση στις «αρχές» με την προγραμματική ακαμψία. Γι' αυτό, εξάλλου, επικαλούμενη αφηρημένες θεωρητικές αναλύσεις κατήγγειλε τα ιδιοφυή, απο προπαγανδιστική άποψη, λενινιστικά συνθήματα του μωράσματος της γής στους αγρότες και της «εθνικής αυτοδιάθεσης», χάρη στα οποία επιτεύχθηκε, ακριβώς, η επανάσταση της οποίας υπεραμύνεται. Η γενική αμηχανία της είναι έκδηλη και στο κείμενο που σχολιάσαμε παραπάνω. Ενώ αποστρέφεται το γιοκωβινισμό αρκείται να ψέξει ως «λιγάκι σχηματική» την αντίληψη του Trotski για τους «δημοκρατικούς θεσμούς» τονίζοντας ότι αυτοί δεν αντανακλούν απλώς τις διαθέσεις των μαζών κατα τη στιγμή των εκλογών ή των όποιων αρχαιρεσιών: «η ζωντανή ροή του λαϊκού αισθήματος κυκλοφορεί αδιάκοπα ως τα αντιπροσωπευτικά σώματα, τα διαποτίζει, τα κυβερνά»¹. Ακόμα, όμως, και η εξιδανικευτική θεώρηση της δημοκρατίας και των «μαζών» αντικατόπτριζε όψεις μίας απόμακρης αλλά ιστορικά εφικτής πραγματικότητας η πολιτική ηγεσία των μπολσεβίκων είχε πολύ πιο επείγοντα θέματα να αντιμετωπίσει. Έπρεπε να ανοίξουν οι ασκοί του Αιόλου της δημοκρατίας με άδηλες επιπτώσεις για τη επανάσταση ή ήταν σκοπιμότερο και βραχυπροθέσμως αποτελεσματικότερο να καταπνίγει κάθε αντίσταση, να καταγραφεί κάθε παρέκλιση ως εχθροπραξία και να συνθλιθεί απο την «προλεταριακή» τρομοκρατία; Η πίστη της Luxemburg στον εξ ορισμού επαναστατικό χαρακτήρα της δημοκρατικής συμμετοχής των μαζών συνιστά μεταφυσική προσχώρηση σε ένα ιδεώδες περισσότερο αφηρημένο και από την «κοινωνική δικαιοσύνη» του Bernstein. Και αν οι μπολσεβίκοι επικράτησαν είναι επειδή είχαν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στη θεωρία του πολέμου του Clausewitz παρά στις ηθιστικές προτροπές της αριστερής πτέρυγας του γερμανικού κινήματος: 'Όταν ο Lenin παρατηρούσε κάποτε πως οι απόψεις της Luxemburg κατέλυαν τις «στοιχειώδεις προϋποθέσεις οιοδήποτε συστήματος οιοσδήποτε κομματικής οργάνωσης θα μπορούσε να φαντασθεί κανείς»² εννοούσε ότι κάθε μορφή πολιτικής οργάνωσης στηρίζεται σε ένα πυρήνα τεχνικών προδιαγραφών λειτουργίας —ο Michels θα συμπλήρωνε: ολιγαρχικού τύπου— απαραίτητο για να υπάρξει αποτελεσματικό «πολιτικό δράν». Και οι μπολσεβίκοι επιλέγουν το αποκορύφωμα τεχνοκρατικής-ολιγαρχικής διαχείρισης, το σύστημα του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού—ως κανονιστική συμπύκνωση της «ηθικής της αποτελεσματικότητας» που διαπνέει την πολιτική τους πρακτική. Η λενινιστική «τεχνολογία» της επανα-

1. S. Sc., 593.

2. Αναφέρεται απο τον Negt, SM, 2, 346.

στατικής πράξης, εμπλουτίζοντας τις δοκιμασμένες γιακωβίνικες μεθόδους με το καινοφανές στοιχείο του μονολιθικού κόμματος, αντλεί τις προκείμενες της από την ιστορική κληρονομιά των επαναστατικών μειοψηφιών και την ανασυνθέτει ορθολογικά γνωρίζοντας ότι η πολιτική παρέμβαση κρίνεται στο πεδίο του συσχετισμού δύναμης και όχι σε εκείνο των υψηλών ιδανικών— η κριτική αξιολόγηση των οποίων είναι φιλοσοφικό και όχι πολιτικό πρόβλημα. Ο γήινος πραγματισμός του Lenin είναι μία ιδιάζουσα σύμμικτη («ηθικής της πεποίθησης») και «ηθικής της ευθύνης»: δεν δεσμεύεται, στην συγκυρία, από αρχές, είναι ανοικτός σε παντοειδείς συμβιβασμούς, υπολογίζει τις συνέπειες όλων των κινήσεων, δεν απορρίπτει τις ευκαιριακές συνθηκολογήσεις αλλά ούτε περιφρονεί τις διαπαιδαγωγητικές ιδιότητες της στυγνής τρομοκρατίας όταν οι συνθήκες την επιβάλλουν ως προσφορότερο μέσο άσκησης πειθούς. Ιδεολογική («εγγύηση») για τη συνάφεια της πραγματιστικής επιλογής των μέσων προς τον «σκοπό» είναι, ακριβώς, το κόμμα. Οποιαδήποτε καταστρατήγηση αρχών είναι θεμιτή εφόσον την αποφασίζει το κόμμα—φορέας, σε κάθε περίπτωση, των αρχών, και ενσάρκωση τους. Εδώ συνοψίζεται, πιστεύω, η μεταφυσική διάσταση του λενινιστικού μακιαβελισμού. Ο πραγματισμός, επομένως, δεν αποτελεί, στο προκείμενο, απότοκο σκεπτικιστικής θεώρησης των έσχατων αρχών και των «θεμελίων» τους αλλά σύμφυρμα στρατηγημάτων με στόχο την εξόντωση του αντιπάλου ο οποίος αντιμετωπίζεται, στα πλαίσια του μανιχαϊστικού σχήματος «τάξη εναντίον τάξης» ως ενσάρκωση του απόλυτου κακού, ως «εχθρός» με την έννοια που έδινε στον όρο ο Schmitt. Δεν είναι, ωστόσο, τυχαίο ότι, τηρουμένων των αναλογιών, αυτό το σχήμα (με άλλο περιεχόμενο) και αυτή (περίπου) η «τεχνολογική» υποδομή της δράσης είναι κοινές υποθήκες όλων των μεγάλων επαναστάσεων των νεώτερων χρόνων.

Η Luxemburg από τη μεριά της διαδηλώνει την αλληλεγγύη της στη ρωσική επανάσταση και συνάμα την αποσύρει ισχυριζόμενη ότι «το φάρμακο που βρήκαν ο Lenin και ο Trocki, η εγκατάλειψη της δημοκρατίας ενγένει, είναι ακόμα χειρότερο από το κακό που προοριζόταν να θεραπεύσει»¹. Έπρεπε, δηλαδή, να χρησιμοποιηθεί για να θεραπεύσει, δοθέντος ότι ήταν το μόνο διαθέσιμο, ή δεν έπρεπε; Η Rosa σιωπά, επειδή δεν αντέχει να παραδεχθεί πως η μόνη υπαρκτή εναλλακτική λύση είναι εκείνη που η ίδια εντοπίζει και απορρίπτει χωρίς να υποδεικνύει οποιαδήποτε άλλη διέξοδο: «το θεμελιώδες λάθος της λενινιστικής τροτσικιστικής θεωρίας είναι ακριβώς πως αντιπαραθέτει, πανομοιότυπα με τον Kautsky, δικτατορία και δημοκρατία. 'Δικτατορία ή δημοκρατία' είναι η τοποθέτηση

1. S. Sc., 594.

του ζητήματος τόσο στους μπολσεβίκους όσο και στον Kautsky. Αυτός ο τελευταίος, επιλέγει, φυσικά, τη δημοκρατία και ακριβέστερα την αστική δημοκρατία στην οποία αποδίδει λειτουργία εναλλακτική προς τη σοσιαλιστική ανατροπή. Ο Lenin και ο Trocki επιλέγουν, αντίθετα, τη δικτατορία σε αντιπαράθεση προς τη δημοκρατία, δηλαδή τη δικτατορία μίας χούφτας ανθρώπων και επομένως, ένα αστικό πρότυπο δικτατορίας¹. Η μέθοδος της πρόσθεσης του επιθέτου «αστικός» μπροστά σε ουσιαστικά που υποδηλώνουν πολιτικές «οντότητες» εμπίπτει στην κατηγορία των κλασικών κομμουνιστικών επινοημάτων. Πρέπει ωστόσο να υποδειχθεί ποιά είναι το περιεχόμενο των αοριστιών του είδους «άλλη πολιτική», «τρίτος δρόμος», «εναλλακτικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης» και στη συγκεκριμένη περίπτωση της εξαγγελίας της Rosa: «δικτατορία ως σύστημα εφαρμογής της δημοκρατίας και όχι κατάργησής της»². Να υποδειχθεί, με άλλα λόγια, σε τι συνίσταται το σφάλμα του Lenin όταν γράφει: «η επιστημονική έννοια της δικτατορίας άλλο δεν σημαίνει παρα μία εξουσία ευθέως βασισμένη στη βία, που δεν περιορίζεται απο οτιδήποτε, που δεν δεσμεύεται απο κανένα νόμο, απο τον παραμικρό κανόνα»³. Ας σημειωθεί, μάλιστα ότι ο ορισμός αυτός του Lenin συμπίπτει με τον ορισμό του Carl Schmitt για την «κυρίαρχη δικτατορία». Στην περίπτωση μας, όμως, μάλλον επιρρωνύεται η μελαγχολική διαπίστωση του Carr που συνοψίζει το δράμα του πολιτικού ρομαντισμού: «μπορεί πάντως να υποστηριχθεί ότι η γερμανική επανάσταση απέτυχε επειδή οι ηγέτες της υπήρξαν λιγότερο αμελικτικοί όσων ανέλαβαν να την καταπνίξουν και να την συντρίψουν»⁴. Η Luxemburg προβάλλει, μετά το 1905, ως υπόδειγμα δημοκρατίας τη «γενική πολιτική απεργία των μαζών», «οικουμενική μορφή της προλεταριακής ταξικής πάλης». Αλλά δεν συνειδητοποιεί δύο στοιχειώδεις πολιτικές «αλήθειες»: (i) η δικτατορική διαχείριση σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης αποκλείει τεχνικά τη συμμετοχή επειδή η συμμετοχή αποκλείει την άμεση αποτελεσματικότητα και η «αποτελεσματικότητα» είναι συνυφασμένη, εννοιολογικά και πρακτικά, με το πλέγμα κανονιστικών αρχών που οι κήρυκες του επαναστατικού αυθορμητισμού καταδικάζουν ως ειδικά καπιταλιστική μορφή ορθολογικότητας· (ii) η συγκέντρωση εξουσίας είναι μόνη τάση όλων των μορφών πολιτικής οργάνωσης (αναπότρεπτη ανάδυση «ελίτ»)· σε συνθήκες, ωστόσο, ύπαρξης αντιπροσωπευτικών θεσμών, συνταγματικών «τυπικών» εγγυήσεων, γραφειοκρατικής ορθολογικότητας και κοινωνικοπολιτικής πολυμορφίας —χαρακτηριστικά της αστικής κοι-

1. S. Sc., 604.

2. S. Sc., 605.

3. Lenin, *Polone sobranie socinenij*, v. 12, Moskva 1960, σ. 320.

4. Edward Carr, 1917, Torino 1970, σ. 60.

νοβουλευτικής δημοκρατίας— διαμορφώνονται επιμέρους «ολιγαρχίες» που συγκρούμενες αλληλοεξουδετερώνονται σε κάποιο βαθμό ενώ παράλληλα υφίστανται, κατά τακτά διαστήματα, τον έλεγχο των «πελατειών» τους· τούτο τις ωθεί στη διαπραγμάτευση, την τήρηση των κανόνων του παιχνιδιού και τον σχετικό κατευνασμό των αντιθέσεων ιδιαιτέρως αν προβλέπουν ότι η ανατροπή των ισορροπιών θα είχε καταστροφικά αποτελέσματα για το σύνολο των αντιμαχόμενων στρατοπέδων. Η ψευδαίσθηση ότι είναι δυνατή μία «άλλου τύπου» πολιτική ή ότι η «δημοκρατία» είναι κάτι περισσότερο από αποδοτική αμοιβαία διασφάλιση ατομικών και κοινωνικών συμφερόντων, αποτρέπει την κατανόηση του πολιτικού φαινομένου στην ιδιαιτερότητα και την αυτονομία του.

Η πολιτική θεωρία της Luxemburg, αμάλγαμα ρομαντισμού και οικονομισμού, υποκειμενισμού και επιστημονισμού, αποτυπώνει την εγγενή στο μαρξισμό αδυναμία ανάλυσης του πολιτικού φαινομένου. Δύο είναι τα βασικά προβλήματα μίας παρόμοιας ανάλυσης. Αφενός η ιδεολογικοποιημένη επιταγή της χειραφετητικής πολιτικής αποκρύπτει τους πραγματικούς μηχανισμούς του αγώνα για κατίσχυση. Όπως έγραφε ο Carl Schmitt «στη συγκεκριμένη πραγματικότητα της πολιτικής ύπαρξης δεν κυβερνούν αφηρημένες διατάξεις και σειρές κανόνων αλλά άρχουν πάντα μόνο συγκεκριμένοι άνθρωποι και οργανώσεις πάνω σε άλλους συγκεκριμένους ανθρώπους και οργανώσεις»¹. Αφετέρου η επαναστατική πολιτική παρουσιάζεται ως ριζοσπαστική, στην ιστορική της προοπτική, κριτική της πολιτικής. Το επαναστατικό σοσιαλιστικό κίνημα δεν εκφράζει, απλώς, περιστασιακά—στο ατέρμον παίγνιο της κοινωνικής σύγκρουσης και αναμέτρησης για τη νομή της εξουσίας— συμφέροντα μίας κοινωνικής ομάδας ανάλογης, με τις ιδιαιτερότητες της, προς τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες· αντανακλώντας την «καθολικότητα» του προλεταριάτου παρουσιάζεται ως «άρνηση» της πολιτικής, δηλαδή της πάλης για κατίσχυση, στην πορεία προς την αταξική κοινωνία. Η υπόθεση εργασίας που θα ήθελα να υποβάλλω είναι η εξής: όπως οι αξεδιάλυτες αντιφάσεις της μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας (το πρόβλημα του «μετασχηματισμού», της υπεραξίας κλπ.) πηγάζουν από την ψευδεπίγραφη διαμεσολάβηση θετικής και «κριτικής» «επιστήμης» που εξασφαλίζει η προσφυγή στις ιδεαλιστικές κατηγορίες της «διαλεκτικής», έτσι και η ένδειξη της μαρξιστικής σύλληψης της πολιτικής απορρέει από την εμμονή στο θρησκευτικό όραμα της αταξικής κοινωνίας ως εγκόσμιας εξάλειψης του πολιτικού φαινομένου. Η κριτική της πολιτικής, όντας αυτή καθαυτή πολιτική, αναπαράγει σε αναπόφευκτο φαύλο κύκλο όλες τις ιδιότητες του αντικειμένου της κριτικής, όλα δη-

1. Carl Schmitt, *Η έννοια του πολιτικού*, Αθήνα 1988, σ. 110.

λαδή τα «τεχνικά» χαρακτηριστικά της άσκησης βίας και ισχύος στην άεναη πάλη για εξουσία. Ο μόνος τρόπος διαφυγής απο τον φαύλο κύκλο θα ήταν να πάψει η «κριτική της πολιτικής» να αποτελεί άσκηση πολιτικής. Αλλά αυτή η «στάση» θα απέληγε είτε στην αυστηρότατα περιχαρακωμένη ιδιώτευση είτε στην αναβίωση του πρωτοχριστιανικού ασκητισμού. Ειδάλλως, η επιλογή θα είναι πάντοτε: ή Lenin ή Bernstein· ή Lenin ή Kaledin· ή Stalin ή Hitler... Πιστεύοντας οτι στις ευρωπαϊκές χώρες του τέλους του 20ου αιώνα δεν υπάρχει για το πιο «αδικημένο» τμήμα των κοινωνιών μας άλλη επιλογή απο την πραγματιστική, φιλελεύθερη στο πεδίο των θεσμών, σοσιαλδημοκρατική διαχείριση του υπαρκτού στα πλαίσια του εφικτού, νομίζω πως το φιλοσοφικό στοίχημα έγκειται στη συνύφανση αυτής της επιλογής με μία ανθρωπολογική θεώρηση απαλλαγμένη απο τις αφελείς δοξασίες των κανονιστικών συστημάτων «φυσικού δικαίου» και, κυρίως, το ρουσσωϊκό «πανσυμμετοχισμό».

Στις 14 Ιανουαρίου 1919 η Luxemburg έγραφε με πικρία αλλά και ακλόνητη πίστη στο μέλλον: «Η τάξη βασιλεύει στο Βερολίνο! Ηλίθιοι ασφαλίτες! Η τάξη σας είναι χτισμένη στην άμμο. Η επανάσταση απο αύριο κιάλιας 'θα σηκωθεί και πάλι με πάταγο ψηλά' και μέσα στον τρόμο σας θα αναγγείλει με τους ήχους της σάλπιγγας: ήμουν, είμαι και θα είμαι»¹. Δύο μέρες αργότερα η Rosa δολοφονήθηκε. Λίγα χρόνια μετά η άμεση δημοκρατία αργοπορούσε ακόμα, αλλά ο Stalin ήταν ήδη εκεί. Η ιστορία μένει πιστή στον εαυτό της.

R É S U M É

La théorie politique de Rosa Luxemburg, amalgame de romantisme et economisme, subjectivisme et scientisme, n'a aucune possibilité de surmonter l'incomprehension du phénomène politique qui, dans une certaine mesure, dérive des prosuppositions marxistes de sa pensée. La critique du «politique», au nom d'un idéal d'émancipation, étant politique elle même reproduit dans un cercle vicieux inevitable toutes les caracteristiques de l'objet de la critique.

Emilios Metaxopoulos